

Sobre l'administració i ús de l'aigua de reg al terme de Borriana

Joaquim APARICI VILAR

INTRODUCCIÓ

«L'aigua és un bé natural escàs, indispensable per a la vida i per a l'exercici de nombroses activitats econòmiques. És un bé irregular, no ampliable pèr la mera voluntat de l'home i fàcilment vulnerable, de bé i manera que únicament es pot renovar mitjançant el cicle hidrològic.» Així ho entén l'actual Llei d'aigües de 2 d'agost de 1985, al preàmbul, i així ho han entés des de temps immemorials els habitants de la Plana que tractaren d'aprofitar les aigües del riu Millars per assegurar la seua subsistència. D'aquesta manera va nàixer l'horta de la Plana, coneguda també com l'horta del Millars, tal com la defineix A. López Gómez (1968, 357), en aprofitar el cabal del riu per mitjà de cinc séquies majors: la de Castelló, la d'Almassora, la de Vila-real, la de Borriana i la de Nules-Mascarell, concebuda com un apèndix de la de Borriana. Aquest aprofitament implicà una organització per part dels beneficiaris, que s'agruparen al voltant de comunitats de regants, regides per normes medievals fruit de l'experiència, l'ús i els problemes viscuts amb l'aigua en temps de sequera, fonamentalment, quan més perillaven les collites. Un dels municipis de l'horta del Millars que més problemes passà al llarg del temps fou Borriana, ciutat agrària especialitzada en el cultiu del taronger i la seua exportació. Com l'aigua amb la qual rega procedeix tota del Millars, també ací trobem un organisme que vetla per l'administració i el bon ús de l'aigua de reg. Aquest estudi intenta donar a conèixer els trets fonamentals de l'organisme que administra i dirigeix l'ús de l'aigua amb finalitats agrícoles.

1. PROCEDÈNCIA DE L'AIGUA DE REG

Borriana és l'únic poble de l'horta del Millars que rega tota la superfície del seu terme amb aigua d'aquest riu. Ara bé, no tota l'aigua pertany a la Comunitat de Regants de Borriana, sinó que part del seu terme es rega amb aigua de Vila-real i de Nules. L'explicació d'aquesta particularitat es troba en l'evolució històrica seguida en l'aprofitament de l'aigua des de l'edat mitjana fins a l'actualitat, pràcticament.

El rei Jaume I, per mitjà dels furs xvi i xxxv, donà als habitants i

pobladors del Regne de València totes les aigües, tant de rius com de fonts, com també tota la infraestructura necessària per al seu aprofitament, exceptuant la séquia reial de Puçol, tal com es venia fent en temps de sarraïns (apèndix A).

Cal assenyalar que en el cas de Borriana, el rei Jaume I ja havia donat les aigües als veïns, en la primera carta pobla de 1233, i ratificà aquesta donació en la segona carta pobla de 1235, a més d'altres privilegis que no vénen al cas (APARICI VILAR i SABORIT ARNAU, 1992, 5). En el moment de la Reconquesta, Borriana era la quasi absoluta propietària de les aigües del Millars, ja que l'extensió de les terres cultivades era molt superior a les de Castelló i Almassora. L'aparició de nous pobles a la Plana, com Vila-real i Nules, provocà que Borriana hagués de compartir les aigües, per les quals sorgiren conflictes en temps de carestia. Un dels primers conflictes es produí entre Borriana, d'una part, i Almassora i Castelló de Borriana de l'altra, a causa de la ubicació de l'assut d'Almassora-Castelló, que en temps de sequera, com que estava situat més amunt que el de Borriana, deixava a aquest sense aigua. El conflicte se solucionà per intervenció directa del rei Jaume I, qui en abril de 1266 (apèndix B), donà a perpetuïtat a Borriana el privilegi que en temps de sequera pogués prendre l'aigua de les séquies de Castelló i Almassora, durant sis dies i sis nits.

Un altre problema que necessità la intervenció d'un representant del rei Jaume II, l'any 1312, fou el reg de la partida dels Vintens (1) del terme de Borriana, que ocupa una extensió de 195,26 Ha. i que està situada entre el terme de Vila-real i les séquies de la Tanda i del Bras de Borriana, i que segons les *Ordenanzas y Reglamento de la Comunidad de Regantes de Burriana*, 1942, pàg. 7, es reguen amb aigua de la séquia de Vila-real. El conflicte pareix que esclatà perquè a Borriana se li negava l'aigua que sempre se li havia donat, després de regar les terres de Vila-real. El gener de 1314 es publicà una sentència favorable als homes de Borriana, i l'any 1330, el rei Alfons el Benigne concedí a la ciutat els escorrims de les séquies de Vila-real (V. FELIP SEMPÈRE, 1987, 181-182).

Com que continuaven els problemes, l'any 1346 els síndics de Castelló, Almassora, Vila-real i Borriana se sotmeteren a una sentència arbitral sota la intervenció de Pere d'Aragó (apèndix C), la qual dividia el cabal del riu en 60 parts iguals o files, al partididor sobirà o assut de Vila-real quan minve l'aigua. S'adjudicaven 14 files o parts a Vila-real, 14,5 a Castelló, 12,5 a Almassora i 19 a Borriana. A més a més, es puntualitzava que si el riu portara tan poca aigua, que Almassora no pogués prendre ni una fila, es fera una distribució de l'aigua per hores i séquies, de manera que la séquia de Vila-real tindria dret a l'aigua durant 28 hores: després là de Castelló, durant 29 hores, i s'acabaria amb la de Borriana durant 38 hores. Aquesta distribució d'aigües duraria cinc dies. La sentència utilitza dos sistemes per a repartir l'aigua del riu: l'un relatiu (files o parts) i l'altre temporal (dies i

hores). Hui en dia és difícil de determinar quin és el valor d'una fila, concepte que ja no s'utilitza (2).

A partir d'aquesta sentència es produïren conflictes entre els pobles quan el cabal del riu minvava, i després d'una xicoteta remodelació de les files l'any 1789, per separar-se la séquia comuna d'Almassora-Castelló, es funcionà amb aquest repartiment d'aigües fins a l'entrada en funcionament dels embassaments de Sitjar i d'Arenós, i la nova Llei d'aigües de 1985, que el feren innecessari.

La sentència no solucionà definitivament els problemes, que a partir d'ara esclataren entre Nules i Borriana, perquè les dues poblacions tenien una séquia i un assut comuns, amb tots els inconvenients que això planteja, que n'eren molts, però sobretot, pel fet que l'aigua de Nules, abans d'arribar a aquest terme, havia de passar pel terme de Borriana. Part de les terres de Nules es reguen amb aigua del Millars, per una concessió feta pel rei Jaume I l'any 1273, però la séquia Major d'aquesta localitat fou construïda com un apèndix de la de Borriana, i l'aigua la prenien les dues localitats per tanda: primer Borriana i després Nules, que sempre es queixava de furtos d'aigua; esclataren així conflictes molt violents que feren necessària la intervenció de les màximes autoritats per tal de solucionar-los. L'any 1531 es firmà una concòrdia entre totes dues ciutats per solucionar el reg dels alters o terres: que per a poder regar-se calia fer parades a la séquia per pujar l'aigua de nivell (V. FELIP SEMPERE 1987, 207).

Aquest reg dels alters fou confirmat en una nova concòrdia l'any 1662 (apèndix D), sancionada pel rei Felip IV, en la qual es pactaren 35 capítols que afectaven, entre altres coses, la nova distribució de l'aigua en tanda (dotze dies i les seues nits per a Borriana, i sis dies i les seues nits per a Nules), dimensions dels ulls, partidors, portells, i fins i tot penes per incompliment de les normes, entre altres coses. Els problemes no se solucionaren i abocaren a la Reial Ordre de 6 de setembre de 1878, per la qual es decretava la separació d'aigües entre Nules i Borriana, confirmada per Alfons XII el juliol de 1883 (V. FELIP 1987, 247).

En aquesta reial ordre es reconeixien els drets històrics de Borriana a l'aigua, i s'establia la construcció d'un ull a la séquia de Nules per donar aigua a Borriana, i la d'un braçal a la nova séquia de Nules, que donara aigua als alters. A més a més, una resolució governativa del novembre de 1897, prolongà el repartiment per tanda de Borriana amb Nules en 7 hores, 18 minuts i 52 segons, en compensació per filtracions d'ulls i portells. Després d'alguns detalls secundaris, arribà la pau definitivament. Amb aquesta evolució històrica ràpida, podem veure que Borriana no rega tot el seu terme amb les aigües que pertanyen a la Comunitat de Regants, característica que ve contemplada a l'article 4:

	Superfície en Ha	Fanecades
Terres regades amb aigua de la Comunitat.	3652,63	43949,186
Vintens regats per Vila-real	195,26	2349,100
Alters regats per Nules	13,94	167,150

(Font: Elaboració pròpia)

És a dir, que Borriana rega el 5,2 % de les terres del seu terme amb aigües que són de Vila-real i Nules, particularitat única a l'horta del Millars, fruit del repartiment del riu Millars, i perquè els escorrims de Borriana s'han mostrat insuficients per a les seues necessitats.

2. LA COMUNITAT DE REGANTS DE BORRIANA I LA SEUA ORGANITZACIÓ

La Llei d'aigües de 1866 establia que es formaren comunitats de regants en aquells llocs on les terres de regadiu tingueren una extensió superior a les 200 Ha. A més a més, un sindicat havia de ser l'encarregat de dirigir l'autonomia d'aquest organisme (A. LÓPEZ GÓMEZ, 1957, 317).

A la comarca de la Plana es formaren les següents a causa d'aquesta llei: la de Vila-real, el 1870; la de Castelló, el 1878; la d'Almassora, el 1929 (LÓPEZ GÓMEZ, 1957, 317); la de Borriana, el 1905; la de Nules, el 1914, i finalment la de Mascarell, el 1915. Totes reguen amb aigua del riu Millars, i per tal de defensar interessos i privilegis, estan federades en la Junta d'Aigües de la Plana, que aparegué a finals del segle XIX, si bé aquesta no té poder dins les respectives comunitats, i es limita a fer una tasca administrativa i burocràtica. La seua funció és fer d'intermediària entre les comunitats i els pantans d'Arenós i Sitjar per demanar aigua, i facilitar-ne les comunicacions amb la Confederació Hidrogràfica del Xúquer (E. OBIOL MENERO, 1985, 87). Estem d'acord amb aquest autor quan assegura que aquest organisme és anacrònic i està desfasat tal com està concebut. Ni la nova Llei d'aigües de 1985 preveu la seua existència, ni fa res per integrar-la en la nova ordenació que pretén (3).

Les reglamentacions que regulen tot el sistema de reg són d'origen medieval, tal com testimonien els documents, si bé es pot pensar que ja existia un costum, pràctica i tradició en l'ús de l'aigua per al reg, anterior a la reconquesta. La concessió més antiga referida a l'ús d'aigua del Millars és la feta pel penúltim rei moro Abu Said, document redactat en àrab; i que

posteriorment les aigües, séquies, assuts i drets foren donats pel rei Jaume I als pobles de la Plana tal com els tenien sota la dominació musulmana (V. GIMENO MICHAVILA, 1944, 17), es pot apreciar a l'apèndix A d'aquest treball.

Amb el pas del temps, les ordenances van anar millorant-se, modificant-se segons les noves necessitats i les experiències viscudes. El Reial Decret d'11 d'abril de 1986, sobre el Domini Públic Hidràulic, que desplega l'actual Llei d'aigües de 2 d'agost de 1985, inspirant-se en les anteriors lleis del segle XIX, estimula la formació de comunitats de regants, amb estatuts i ordenances, respectant les ja existents (art. 198).

La Comunitat de Regants de Borriana aparegué el 22 de setembre de 1905, i té redactades unes *Ordenances de la Comunitat de Regants* i un *Reglament per al Sindicat i Jurat de Regs*, en compliment de l'article 228 de la Llei d'aigües, de 13 de juny de 1879. Les normes foren redactades per una comissió el 1905, i aprovades el 1906. La redacció d'aquestes s'ajustà a les normes d'ús per les quals es regia el reg a Borriana. Les *Ordenances* i el *Reglament* foren modificats lleugerament en dues ocasions, el març de 1966 i l'octubre de 1983 per elevar la quantia de les sancions i indemnitzacions previstes als articles 78 de les *Ordenances* i 29 del *Reglament*. Aquesta alteració tan lleugera es deu al caràcter pragmàtic de les *Ordenances* i del *Reglament*, i a la seua validesa i utilitat per a resoldre totes les qüestions que apareguen al voltant del reg. Així i tot, recentment la Junta General Extraordinària del 26 de desembre de 1988, aprovà una nova modificació, molt més ampla que les anteriors, que no afecta l'esperit de les *Ordenances*, però sí que modernitza algunes disposicions equivalents a la nova Llei d'aigües i el Reglament del domini públic hidràulic. A més a més, queda suprimida la discriminació per raó de sexe, que contenien els articles 87 i 99, pels quals les dones no tenien ni veu ni vot, i l'exigència de saber llegir i escriure per a ser síndic o jurat, de manera que el nou *Reglament* és respectuós amb el principi d'igualtat proclamat per l'article 14 de la Constitució de 1978.

La Comunitat està formada pels propietaris i usuaris del terme de Borriana que tenen dret a l'aprofitament de les aigües de la séquia Major de Borriana (art. 1). La Comunitat de Regants, a l'igual que les altres de la Plana, presenta una clara divisió de poders en la seua organització interna: el legislatiu, que recau en la Junta General; l'executiu, que recau en el Sindicat de Regs, i el judicial, que recau en el Jurat. Aquest plantejament, com es pot veure, és absolutament democràtic, encara que més endavant matisarem aquest principi. L'estructura de la Comunitat és la següent:

La Junta General de Regants. És l'assemblea general de tots els propietaris i usuaris de les terres que tenen dret a ser regades amb l'aigua del Millars.

La Junta celebra dues reunions ordinàries a l'any, en la segona quinzena de novembre i de maig, quedant eliminada, per la nova redacció de l'article

85, l'obligatorietat de fer les assemblees en dia festiu. Es convoquen reunions extraordinàries sempre que ho acorde el Sindicat o ho demanen per escrit cinquanta o més propietaris que representen 100 Ha «regables». Les reunions ordinàries es fan en un moment decisiu per al reg: al novembre, per aprovar el pressupost de l'any següent i elegir els membres de la Comunitat, Sindicat i Jurat, i al maig per prevenir les necessitats d'aigua per a l'estiu. La convocatòria la fa el president de la Comunitat, almenys amb quinze dies d'anticipació, per mitjà d'edictes municipals i anuncis en la seu de la Comunitat i el Butlletí Oficial de la província. En cas d'urgent necessitat, la convocatòria es pot fer per notificació personal o anuncis als diaris de major difusió. A més a més, en la convocatòria s'especifica el lloc, la data, l'hora i l'ordre del dia.

Per l'article 86 es regula el vot, el qual és proporcional estatutari perquè comptabilitza un vot per cada mitja Ha o sis fanecades, i un altre per cada molí, segons la proporció en què es contribueca a les despeses de la Comunitat. Amb aquest sistema de votació, els interessos dels grans propietaris no es perjudiquen i, a més a més, l'actual Llei d'aigües de 1985 es veu superada en la pràctica del vot, perquè cada propietari té un vot, per xicoteta que siga la seua propietat.

Quant a competències, corresponen a la Junta General l'elecció del president de la Comunitat, dels vocals del Sindicat i Jurat amb els seus suplents, l'aprovació dels pressupostos, comptes, despeses, obres noves, adquisició d'aigües, rectificació i modificació del traçat de les séquies, reclamacions,... El càrrec de president de la Comunitat, elegit a la Junta de novembre, és per un període de quatre anys, i té un caràcter gratuït i honorífic. Presideix la Junta General en totes les assemblees i dirigeix les discussions, comunica els acords al Sindicat i Jurat perquè es porten a terme i, a més a més, vetla pel seu compliment.

El Sindicat de Regs. És la Junta de Govern, a la qual tradicionalment es denomina Sindicat. És l'organisme que executa les *Ordenances* i els acords adoptats per la Junta General (art. 76.3 de la Llei d'aigües de 1985). Entre les seues atribucions es troben: vigilar, gestionar, desenvolupar i defensar els interessos de la Comunitat, dictar disposicions per a l'administració i distribució de l'aigua i proposar a la Junta la modificació de les *Ordenances*. Les seues actuacions es poden impugnar amb recurs dirigit a la Confederació Hidrogràfica del Xúquer.

El Sindicat de Regs de Borriana es compon de set vocals titulars i set de suplents: tres que representen la Força (I) i la séquia Jussana, tres el reg d'Orta (VII) i un del Cap del Terme (VIII), és a dir, les últimes terres del terme de Borriana que reben el reg, en el repartiment per tanda amb Nules. Açò permet que els vocals puguin defensar els seus interessos si es consideren desfavorits per l'ús de l'aigua. Són elegits en la junta general ordinària del

mes de novembre, a partir d'una llista oberta en la qual figuren tots els regants del terme, i prenen possessió del seu càrrec el darrer diumenge del mes següent.

Per ser vocal del Sindicat, cal ser major d'edat, pertànyer a la Comunitat, no deure-li res, ni tenir contracte amb ella, crèdit o litigi. La duració del càrrec de vocal és per un període de quatre anys; quasi la meitat es renova cada dos anys: el primer bienni es renoven els representants de la Forca (I) i la Jussana amb els seus respectius suplents (tres més tres, que són el 43 % dels vocals), i el segon bienni els d'Orta i Cap de Terme; i així successivament. El càrrec de Síndic és gratuït i obligatori, malgrat que es pot renunciar per edat sexagenària o qualsevol altra causa justificada en opinió del Sindicat. Els vocals elegeixen, d'entre ells, el president del Sindicat, un vice-president, un tresorerer-comptable i el president del Jurat. Les sessions ordinàries que fa el Sindicat són mensuals, malgrat que el president o tres síndics en poden convocar d'extraordinàries.

La convocatòria a les sessions ordinàries es fa vint-i-quatre hores abans, i si no hi acudeix la majoria dels síndics, es fa el dia següent a la mateixa hora, sense convocatòria ni necessitat de majoria entre els síndics. En canvi, les extraordinàries requereixen una segona convocatòria. Aquestes sessions són públiques. El Sindicat de Regs té un reglament intern, a banda del de la Comunitat de Regants, que en fixa les competències, facultats i actuacions. A més a més, es contemplen sancions per als síndics que no assistesquen a les sessions i juntes sense causa justificada.

El Jurat de Regs. És l'organisme en qui recau el poder judicial. L'actual Llei d'aigües, a l'article 76.6, orienta la seua fesomia en les qüestions que es susciten entre els regants en el marc de les *Ordenances*. A més a més, jutja les faltes dels empleats. És un tribunal que imposa als infractors les sancions reglamentàries i fixa les indemnitzacions que s'han de pagar als perjudicats. A Borriana actuava el Tribunal de la Taula, denominat així perquè es reunia al voltant d'una taula, fins que l'any 1907 es va suprimir (LÓPEZ GÓMEZ, 1957, 317). També a Castelló funcionava un tribunal amb el mateix nom el segle XIV (V. GIMENO MICHAVILA 1944, 205).

El Jurat està format per un president, que és un dels vocals del Sindicat de Regs, quatre vocals i quatre suplents, elegits tres per majoria i un per minoria. El càrrec també és gratuït, honorífic i obligatori. Té una durada de quatre anys. El Jurat pren possessió del càrrec el mateix dia que el Sindicat, i també es renova per meitat, actuant sempre un vocal elegit per minoria. Com a secretari del Jurat actua el mateix que del Sindicat. El Jurat pot actuar de dues maneres, segons l'article 20 del *Reglamento para el Sindicato y Jurado de Riegos de la Ciudad de Burriana*:

— Una, quan es constitueix en ple per entendre de qüestions entre regants, o faltes d'empleats. Aquesta forma no és vigent en l'actualitat.

— Una segona, quan adopta la forma de Tribunal del Jurat per jutjar les infraccions a les *Ordenances* i ordres del Sindicat i del seu president. Aquesta és la forma més utilitzada. Les sessions solen tenir lloc els mesos de juliol, agost i octubre, en què es jutja les infraccions comeses durant l'any.

El president del Jurat convoca, presideix i dirigeix les sessions. A més a més, compta amb un vot de qualitat per desfer igualtats. En les sessions i judicis es requereix l'assistència dels quatre vocals que componen el Jurat i el Tribunal, i els seus acords s'adopten per majoria. Les denúncies sobre l'ús i aprofitament de les aigües, o infraccions a les ordenances, reglaments i ordres, es poden presentar, de paraula o per escrit, davant qualsevol membre del Sindicat o Jurat. Els procediments pels quals el Jurat examina les denúncies són sempre públics i verbals. A més a més, el Tribunal o el Jurat tenen la facultat, si el cas ho exigeix, de suspendre la comparecència o el juí, per tal de fer una inspecció ocular o taxació pericial. Les sentències del Tribunal del Jurat són sempre executives, i els beneficiaris de les sancions són els perjudicats, ja que si renuncien a les indemnitzacions, aquestes ingressen en la caixa de la Comunitat.

Funcionaris del Sindicat i Jurat. En el *Reglament per al Sindicat i Jurat de Regs*, es preveu, a l'article 30, que per a la bona gestió de la Comunitat de Regants, el Sindicat de Regs nomenarà un secretari i el personal laboral necessari, tant administratiu com de reg.

— *Personal administratiu*: està format per un secretari, un oficial auxiliar, un dipositari i un recaptador-executor. Per a ocupar qualsevol d'aquests càrrecs s'ha de ser major d'edat, veí o natural de Borriana, tenir bona conducta i saber llegir i escriure.

El secretari es nomena a la junta ordinària de novembre (art. 90), i, com assenyala E. Obiol Menero (1985, 83), aquest càrrec en la pràctica s'hereta. Ha d'assistir a les juntes, sessions i tribunals de la Comunitat, Sindicat i Jurat; ha de redactar les actes, acords, fer els pressupostos, llistes, estadístiques, conservar la documentació de la Comunitat, encarregar-se de la correspondència i dirigir l'oficina de la Comunitat, Sindicat i Jurat. És un assessor personal del president. Té a sota seu un oficial-auxiliar, que depén directament del secretari i el substitueix en la seua absència.

El dipositari es fa càrrec de les quantitats recaptades per quotes, multes i indemnitzacions imposades pel Tribunal del Jurat, i cobrades pel recaptador-executor, i de totes aquelles que per qualsevol altre concepte percep la Comunitat (art. 39 del *Reglamento para el Sindicato y Jurado de riegos*). Controla les entrades i eixides de diners.

El recaptador-executor és la persona encarregada d'estendre i cobrar els rebuts, l'impost de les multes, executar l'embargament contra els deutors morosos i vendre'ls en subhasta. L'article 46 preveu que ingressa les quantitats que recapta, liquida mensualment i presenta un compte

general de l'any el mes de gener.

— *Personal de reg*: l'assuter és l'encarregat de prendre l'aigua que li correspon a Borriana segons les particions que es fan del riu Millars i, a més, ha de custodiar la presa. Hui en dia ha perdut importància a causa dels embassaments, que permeten proporcionar tota l'aigua que es demana sense atendre l'antic repartiment en files. L'assuter s'encarrega a més de l'assut, les preses i comportes, de tenir cura de la maquinària, *almenares de desguàs*, estat de la caixa medidora i la séquia Major fins a la Casa de Comportes.

Zeladors-sequiers: el Sindicat de Regs té nomenats un sequier-celador per a la séquia Sobirana i un altre per a la séquia Jussana-Ull de la Forca. Tenen l'obligació de prendre l'aigua a la Casa de Comportes o Partidors, inspeccionar diàriament les sèquies, vigilar el curs i direcció de les aigües, tenir cura dels canvis de torn i impedir la pèrdua d'aigua. Aquests sequiers estan ajudats pels regadors o subsequiers, que són els encarregats d'obrir les sèquies i portells, és a dir, d'efectuar el reg de les parcel·les.

El zelador-sequier de la Jussana-Ull de la Forca està ajudat per catorze regadors i el de la Sobirana o de la Tanda per dinou. Els subsequiers o regadors no són personal del Sindicat de Regs, sinó que depenen dels propietaris, que són els que paguen la feina del reg. Abans era el mateix propietari que es regava la parcel·la, però quan comença a aparèixer l'agricultura a temps parcial es fa necessària la figura del regador.

Els recursos econòmics de la Comunitat. Com que l'aigua per al reg és debades, cal preguntar-se de quina manera es cobreixen les elevades despeses que té la Comunitat. Els ingressos de la Comunitat són determinats, fonamentalment, pel repartiment per sequiatge, que tot propietari del terme de Borriana paga en proporció a la categoria de les seues terres i a la superfície que posseeix. Aquest sequiatge, juntament amb les denúncies, són les dues principals fonts d'ingressos, per bé que, també es paguen quotes extraordinàries per obres comunals o intercomunals, com per exemple el Pantanet de Santa Quitèria.

Per a tenir clar quins són els veritables usuaris de les sèquies, el padró de regants es modifica anualment, i així se sap els propietaris obligats a pagar el sequiatge.

Quotes de sequiatge de l'any 1989

<i>Categoria</i>	<i>Fanecades</i>	<i>Quota-ord.</i>	<i>Quota-extraord.</i>	<i>Quota total</i>
1a.	6165	1140	386	1526
2a.	9753	1135	381	1516
3a.	26912	1130	376	1506
4a.	1159	950	305	1255

(Font: Sindicat de Regs. Elaboració pròpia)

Les quotes que apareixen al quadre superior són en pessetes/fanecades/any. La divisió de les terres en categories respon a la dotació discriminada d'aigua en les diferents zones del terme, feta quan la base de l'economia era l'agricultura, i en previsió de fortes sequeres. Així les terres de 1a. categoria són aquelles que sempre tenen dret a reg, cada 18 dies; les de 2a. tenien dret a reg cada 36 dies, les de 3a. són les terres que estaven i estan més allunyades del poble, i les de 4a. totes les marjals. Aquesta classificació es manté, si bé cal pensar que té poc sentit, ja que l'acumulació d'aigua als embassaments és important a l'estiu, quan les necessitats són majors.

3. SUPERFÍCIE I ESTRUCTURA A REGAR

El terme de Borriana té una superfície de 4722 Ha, si bé ens aclareix les *Ordenanzas y reglamento de la comunidad de regantes de la ciudad de Burriana*, a l'article 4, que només tenen dret al reg amb aigua del riu Millars 3.652,63 Ha. Són excloses del dret abans esmentat les següents terres:

	<i>Superfície en Ha.</i>	<i>Fanecades</i>
Campo Romero	37,577	452,13
Alters	13,9416	167,150
Els Vintens	195,2646	2349,100
Terres en el llit del Millars, riu		
Sec i Marjalet	38,3548	451,100
El Serradal	82,8699	997,25
	<hr/>	<hr/>
Total	368,0079	4416,73

(Font: Sindicat de Regs. Elaboració pròpia)

No obstant això, la partida anomenada Campo Romero es rega amb l'aigua del Millars des de 1986, gràcies al *Conveni de bases per a la regulació de les aigües del riu Millars*, que l'afecta en la Base Primera, Zona Segona, Regs d'Escorrims, grup primer, pàg. 10. Aquesta partida, fins l'any 1985 es regava amb aigua de pou, però després començà a regar-se amb aigua de riu, aprofitant tota la infraestructura de reguers que tenia abans. Rega a través de la séquia del Bras, per mitjà d'un sífó que passa per sota de la séquia Sobirana. Per tant, el reg real amb aigua del riu Millars que pertany a la Comunitat de Regants de Borriana és de 3.690,207 Ha, d'un total de 4020,63 Ha. La resta del territori del terme, està ocupada per superfície urbana, industrial, rius, llacunes i terres improductives.

La superfície de reg ve estructurada, quant a la propietat, de la següent manera:

Superfície en Ha.	0-05	0,5-1	1-3	3-5	5-10	10-20	20-50	-50
Propietats	5219	1120	643	81	43	18	3	1

(Font: Cadastre de Rústica. 1989. Elaboració pròpia)

Aquest quadre ens manifesta el predomini de la xicoteta propietat (que es pot qualificar de micropropietat) al terme de Borriana, ja que el 73,21% de les propietats tenen menys de 0,5 Ha (6 fanecades), i a més, aquestes propietats apareixen disseminades pel terme en diverses parcel·les, cosa que condiona l'estructura del reg, que malgrat la situació no s'ha ressentit, pel gran esforç dels regants per portar l'aigua a tot el terme.

A tota l'horta de Borriana la morfologia dels camps és molt regular; predomina la forma rectangular, allargassada i estreta, siga quina siga la superfície. La forma i distribució ve condicionada per la xarxa de séquies principals, que discorren perpendiculars a les parcel·les i paral·leles a les corbes de nivell, mentre que les séquies secundàries i els ulls van perpendiculars a les isohipses, tot contribuint al sistema de reg (E. OBIOL MENERO, 1985, 121), i pel sistema d'herència consistent a repartir la propietat a parts iguals entre els hereus. Les sendes per les quals s'accedeix a les parcel·les apareixen paral·leles als ulls i séquies secundàries.

El condicionament de les parcel·les. Com que el sistema utilitzat per al reg consisteix en la inundació total de la parcel·la (*reg a manta*), és necessari condicionar-la. Aquesta infraestructura, ja assenyalada per E. Obiol Menero, és la següent:

— *Les taules*, que són les tires allargassades en el sentit de les aigües en què es divideix una parcel·la per mitjà dels cavallons. Són rectangulars i la seua longitud oscil·la entre els 30 i 90 m. La inclinació òptima té entre un 2% i un 5% (E. OBIOL MENERO, 1985, 123).

Tenen com a finalitat facilitar el reg, agrupant l'aigua i evitant que s'escampe, conduint-la de manera que, al mateix temps que s'infiltra dins la terra, avance cap al final de la parcel·la. L'amplària de les taules no és uniforme, i varia en funció de la plantació i, segurament, de les possibilitats d'aigua. En les medicions fetes, hem trobat una amplària que oscil·la entre els 5 i els 11,5 metres, si bé el més freqüent és una amplària entre 7 i 8m.

— *Els cavallons* són llocs de terra que serveixen per a separar dues parcel·les de diferents propietaris, o bé subdividir una parcel·la en diverses taules, per tal de facilitar-ne el reg. Han de ser suficientment alts i

consistents per a retenir l'aigua i permetre la inundació de la taula. D'ací que les seues mides més usuals siguen entre 30 i 90m. de longitud, 50-60 cm. d'amplària i 25-35 cm. d'altura.

La Comunitat de Regants de Borriana, als articles 63 i 64, té previst un canvi en la situació dels cavallons quan falte l'aigua, de manera que «al tarongerar» es reguen únicament les tires de tarongers: que a la terra de sembra es facen amb una separació entre ells de 18 pams (4,06 m.). A més a més, el Sindicat de Regs pot manar la formació dels cavallons en tots els regs que jutge convenient, independentment de la terra i del conreu a què es dedique.

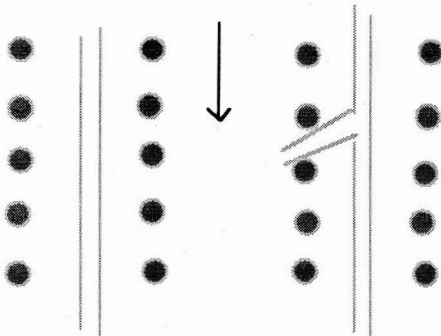
La situació dels cavallons dins la parcel·la canvia, i poden estar situats entre dues tires d'arbres, o d'arbre a arbre, unint les soques (E. OBIOL MENERO, 1985, 123). També solen fer-se uns cavallons circulars, anomenats *cèrcols*, comuns a tota la Plana, que envolten la soca de l'arbre per a protegir-lo de l'aigua i evitar el seu podrit. Aquesta pràctica està abandonant-se al terme de Borriana, amb les seues conseqüències negatives per a molts arbres, que poden necessitar una sanejada de les soques i part de les arrels més properes a la superfície.

Igualment, en algunes ocasions, se solen fer uns cavallons transversals que s'anomenen *aletes*, i que tenen la finalitat de modificar la trajectòria de l'aigua dins la taula, perquè una part determinada d'aquesta no s'embasse per estar desnivellada.

Distribució dels cavallons i d'una aleta

● Taronger

→ Direcció de l'aigua

El manteniment dels cavallons és fonamental per conservar la subdivisió de la parcel·la. No hi ha una norma comuna, si bé és prudent reforçar els cavallons que són prop del portell perquè és on l'erosió de les terres és major a causa de la caiguda de l'aigua. Hi ha propietari que fa i desfà els de dins de la parcel·la, però manté inalterables els que separen la propietat que, a més a més, es milloren i revisen periòdicament.

Cal assenyalar l'existència de marjals al sud-est del terme de Borriana, ben a prop de la mar, separats d'aquesta pel Serradal, cordó litoral d'arena i conglomerats marins fossilitzats (V. ORTELLS CHABRERA, 1987, 14), La seua morfologia, també rectangular, allargassada i estreta, ve marcada pels sequiols, xanques de 2 metres d'amplària construïts el segle XIV; la terra que se n'estreia en construir-los es sesituava entre ells i es guanyava així una gran extensió de terres a les marjals. Les taules resultants entre els sequiols, i segons les medicions fetes, tenen una amplària entre els 10 i els 14,4 m. J. Sancho Comins (1979, 46), cita A. López Gómez, que assenyala una triple finalitat dels sequiols en: «La huerta de Castellón» (en *Homenaje al Excmo. Sr. D. Amando Melón y Ruíz de Gordejuela*. Saragossa, 1966):

- Replegar l'excés d'aigua que discorre lentament o s'escapa.
- Alçar el nivell de la parcel·la uns 50-75 cm sobre el nivell del mar, amb terra que es trau de les xanques.
- Utilitzar l'aigua dels sequiols per al reg amb *taona*.

Hui en dia, aquesta darrera utilitat s'ha modificat en plantar tarongers, de manera que les arrels dels arbres estan en contacte permanent amb l'humitat, i l'elevació de l'aigua es manifesta innecessària, excepte en aquelles marjals destinades a conreus d'horta, no arboris. Ací es precisa elevar l'aigua mitjançant una bomba, i ja no s'utilitza la *taona*, pel gran esforç físic que suposa. Tampoc es practica la neteja dels sequiols, amb la qual cosa es deterioren perquè es redueix la seua profunditat «per colmatació». A més a més, s'ha escampat el costum de tractar amb herbicides la brossa que creix dins els sequiols, i açò, unit a les polvoritzacions dels tarongers, ha provocat la pràctica desaparició de la fauna que habitava aquestes xanques plenes d'aigua, de manera que faria falta una gran feina per tractar de recuperar aquest hàbitat.

El reg i la seua tècnica. Per regar, cada propietari ha d'atandar-se. Açò significa que ha de notificar al regador la seua intenció. Abans la notificació es feia verbalment, però hui en dia, per a facilitar la feina, el Sindicat de Regs de Borriana va decidir que la notificació es fes per escrit, indicant-hi el número de la parcel·la que es vol regar i en quina partida del terme s'hi troba. La notificació escrita s'ha de dipositar en una bústia que hi ha al Sindicat de Regs, i es diu popularment *tirar el paperet*. El Sindicat

diàriament comunica les notificacions als regadors. Són notificacions preparades pel Sindicat, que en dóna 9 per parcel·la a cada propietari. Hi figura el nom de la séquia, número de parcel·la, import de la feina del reg i nom del propietari.

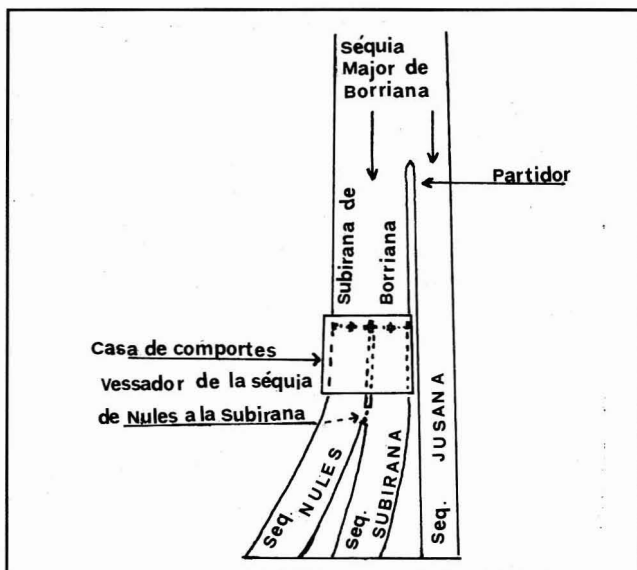
Per facilitar la feina als propietaris de fora de Borriana, el Sindicat de Regs ha col·locat bústies als municipis de Nules, a l'edifici de la Cambra Agrària i Sindicat de Regs, Almassora, Vila-real i les Alqueries, al casino de la Caixa Rural respectiva, on setmanalment es repleguen les notificacions. A més a més, cada parcel·la de les partides del terme està numerada, per facilitar el torn de reg. El número, que coincideix amb el de la notificació, està anotat en un lloc visible per al regador, encara que indeterminat; pot estar a la paret de la séquia, al portell, o a la soca d'un taronger fins i tot.

L'aigua per al reg és debades i va unida inseparablement a la terra. És una característica del reg valencià del nord i centre de la Comunitat Valenciana. El canvi de propietari no afecta el reg de la parcel·la d'horta, que és la que gaudeix d'aigua perpètuament, de bé i manera que terra i aigua són dues realitats unides i inherents a l'horta del Millars (E. OBIOL MENERO, 1985, 67). L'aigua no es pot cedir ni vendre. És un dret d'ús i no una propietat de l'agricultor de cada propietat. Sols donar-se de baixa en el Padró General de la Comunitat de Regants invalida el dret d'aigües.

El repartiment i l'ús de l'aigua. El reg a Borriana es diu *reg a torn seguit*, és a dir, una parcel·la es rega darrere de l'altra. L'aigua es pren a l'assut de Borriana, situat entre els termes de Vila-real i Almassora, a 8 Km de la desembocadura, en el lit del Millars, i s'escampa de vora a vora del riu, a fi d'aprofitar al màxim les aigües que fins allí arriben, obligant-les a pujar de nivell, i derivant-les a tres grans boqueres a la dreta del riu, on naix la Séquia Major. Com que l'assut està situat aproximadament a uns 33 m sobre el nivell del mar, i la cota de màxima altitud dins el terme de Borriana són 20m (segons el Mapa Topogràfic Nacional), el pendent de la topografia contribueix a la distribució de l'aigua per les séquies principals, anomenades *séquies mare*, i les secundàries o *filloles*.

La séquia Major va paral·lela al camí Vora Riu en direcció NO-SE, fins el pont del Secanet, on canvia a NE-SO, seguint ara paral·lelament a les isohipses fins els Partidors Majors de Borriana. On la séquia canvia de direcció, apareix l'Ull de la Forca, obert permanentment i que pren 4/19 files i dóna aigua al braç de Vora Riu i al de Vora Camí. Uns 73,5 m més avall, el Partidor Major separa les aigües de la séquia Jussana de les de la Sobirana, la qual tandeja amb la Séquia Major de Nules, que naix en aquest lloc.

Les dues formes bàsiques de partició i derivació de l'aigua a l'horta del Millars, i també a Borriana, són els *ulls* i els *partidors* (E. OBIOL MENERO, 1985, 87).

CASA DELS PARTIDORS MAJORS

Font: *Buris-Ana*
nº 103, pag. 23

L'*ull* és un buit, generalment circular, situat al fons de les sèquies a l'angle de sota. Cal diferenciar entre els que estan sempre oberts i els sotmesos a tanda. A Borriana destaquen l'ull de la Forca i l'ull de la Vila, tots dos permanentment oberts; aquest segon sempre ha donat aigua per a les necessitats urbanes i per als horts d'intramurs. Però la major part dels ulls tenen un sistema d'obertura i tancament controlat pel regador, que els utilitza per a derivar l'aigua on es vol regar. Al terme de Borriana apareixen majoritàriament a la sèquia de la Tanda o Sobirana, la qual funciona com un canal que no rega cap parcel·la directament, sinó que ho fa a través de les sèquies que hi naixen per mitjà dels ulls i portells. Antigament els ulls estaven sempre oberts i els portells es podien tancar, encara que hui en dia tots dos disposen d'un sistema d'obertura i tancament.

Per *portell* també s'entén una obertura rectangular que es tapa o s'obri amb una peça mòbil situada en la part inferior de la sèquia, però en el caixer, i que dona l'aigua a la taula de la parcel·la que es vol regar. És l'últim element en la partició d'aigües, i decisiu en el reg. Sempre apareix per damunt o a la mateixa altura de les terres.

L'altra forma bàsica de partició i derivació d'aigües són els partidors, o tallamars de pedra en forma de prisma triangular. L'aigua de la sèquia, en col·lidir amb ells se separa, i entra en dos canals distints que comencen a cadascuna de les bandes del partidor (E. OBIOL MENERO, 1985, 87). També hi ha dues variants de partidors: els fixos i els movibles. Els fixos sempre deixen passar l'aigua, dividint-la proporcionalment a la terra que s'ha de regar. Els movibles són partidors sotmesos a tanda i que posseeixen un sistema regulable en altura per mitjà d'un full metàl·lic que manipula el

zelador en les jornades que li correspon el reg.

Al capítol III de les *Ordenanzas y Reglamento de la Comunidad de Regantes de la ciudad de Burriana*, apareix el repartiment de l'aigua entre les séquies i filloles, generalment des de l'eixida a la posta del sol, contemplant també subdivisions en hores, minuts i segons. Hi és previst el reg de nit, que afectava a la séquia de Palau, la qual regava des de la posta a l'eixida del sol. Des de la construcció del Pantanet de Santa Quitèria, el 1984, s'ha regularitzat el reg en embassar aigües sobrants al riu Millars, que ara eviten regar durant la nit, quan gran part de la població activa practica l'agricultura a temps parcial.

Una volta repartida l'aigua, l'ordre establert per al seu aprofitament ve indicat a l'article 25 de les *Ordenances*, i és el següent:

	<i>Files</i>	<i>Superf. Ha</i>	<i>Fanecades</i>
1r Ull de la Forca	4/19	138,249	1658,988
2n Séquia Jussana	5/19	1642,962	19715,544
3r Séquia Sobirana	10/19	1876,924	22523,088

(Font: Sindicat de Regs. Elaboració pròpia)

Al mapa (apèndix E) es pot veure la superfície del terme de Borriana que es rega amb les aigües que pertanyen a la seua Comunitat de Regants, les terres regades per Vila-real i Nules i les de fora dret tradicional, a la vora dels rius Millars i Sec.

El reg comença a l'eixida del sol, i s'aprofita el pendent natural per a derivar l'aigua per les séquies *mare*, per les *filloles* i *filloletes*, és a dir, séquies principals i secundàries, fins arribar a la parcel·la que es vol regar. Aleshores es tanca l'ull i portell i l'aigua continua fins a la següent derivació.

La parcel·la s'inunda d'aigua taula darrere taula, i s'ha de tancar el portell abans que l'aigua arribe al final de la parcel·la, de manera que el tram final es rega per l'aigua que encara discorre. Als peus de la taula és convenient tenir el portell obert perquè l'aigua sobrant, si n'hi ha, se n'isca i no sorregue la parcel·la veïna. Les aigües sobrants són replegades per una altra séquia secundària, generalment.

Dins el sistema de reg, a Borriana hi ha la següent particularitat:

— El reg dels Alters, que són terres situades per damunt del nivell de la séquia, i per a regar-les és necessari fer parades provisionals a la séquia per a pujar l'aigua de nivell (art. 32 i 43). Però, si feta la parada, l'aigua no fóra suficient per a regar aqueixes terres, es desfaria i deixaria córrer l'aigua als torns següents (art. 61).

Després de regar les terres es desfan les parades.

— El dret de *distinguda* previst a l'article 51, pel qual s'aprofita l'aigua estancada o existent, o simplement la que corre a una séquia quan canvia el repartiment per tanda, com per exemple entre Orta (VIII) i Nules.

S'administra a qui hi estiga interessat.

— El reg de les marjals no sotmeses a torn en el reg (art. 62), que poden traure aigua dels sequiols o canals, sense perjudicar a aquests. Açò s'aplica fonamentalment a les plantacions d'hortalisses, que necessiten regs més freqüents i que, segons l'article 57, no mai poden ser privades del cabal suficient. Les marjals plantades de cítrics, en canvi, reben aigua dues vegades a l'any, a través de la xarxa de séquies que inunden els sequiols, per tractar d'evitar la salinitat de les terres i mantenir un nivell adequat d'aigua que aporte permanentment humitat a les arrels dels tarongers.

BIBLIOGRAFIA

APARICI VILAR, J. i SABORIT ARNAU, «Ordenació històrica de l'aigua del riu Millars al terme de Borriana». *Sociedad de Estudios históricos*. Sagunto, Año 2, nº 5, 1992.

BOE (8/8/1985). Llei 29/1985, de 2 de agost, *de Aguas*.

BOE (30/4/1986). Reial Decret 849 61986, del *Reglamento del Dominio Público Hidráulico*.

BURIS-ANA: *Butlletí de l'Agrupació Borriana de Cultura*. Nº 103 (1967)

CAVANILLES, A.J., *Observaciones sobre la historia natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reino de Valencia*, Caixa d'Estalvis de Castelló. 1991.

Convenio de bases para la ordenación de las aguas del río Mijares. Imp. Armengot. Castelló, 1973.

FELIP SEMPERE, V., «La qüestió de les aigües entre Borriana i la vila de Nules». *Burriana en su historia*. Magnífico, Ayuntamiento de Burriana, 1987.

GARCÍA EDO, V., *Llibre de privilegis de Borriana. 1233-1350*, Ajuntament de Burriana, 1989.

GIMENO MICHAVILA, V., «Los riegos de la Comarca de la Plana», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XX, 1944.

LÓPEZ GÓMEZ, A.; DE TERÁN, M.; SOLÉ SABARIS, L. I D'ALTRES, *Geografía Regional de España*, Ariel, Barcelona, 1968.

LÓPEZ GÓMEZ, A; «Evolución agraria de La Plana de Castellón», *Estudios geográficos* 67-68, Madrid, 1957.

INSTITUTO GEOGRÁFICO Y CATASTRAL, *Mapa Topográfico Nacional*. Escala 1/50.000 Nº 641, Madrid, 1942.

OBIOL MENERO, E., «El reparto del agua del riu Millars en La Plana, origen y distribución», *Millars. Geografía-Historia* IX, Castelló 1985a.

OBIOL MENERO, E., *L'aprofitament de l'aigua a l'horta del Millars*. Diputació Provincial de Castelló, 1985b.

Ordenanzas y Reglamento de la Comunidad de Regantes de la ciudad de Burriana. Imp. Librería E. Marco, Burriana, 1942.

Ordenanzas y Reglamento de la Comunidad de Regantes de la ciudad de

Burriana. Maren, Burriana, 1989.

Ordenanzas de la Comunidad de Regantes de Nules con su anexo Mascarell. Imprenta Juan Botella, Vila-real.

ORTELLS CHABRERA, V.M., «El marco natural, una aproximación». *Burriana en su historia*. Magnífico Ayuntamiento de Burriana, 1987.

SANCHO COMÍNS, J., *La utilización agrícola del suelo en Castellón de La Plana*. Caja de Ahorros de Castellón, 1979.

SIMÓ SANTONJA, V., *La agricultura en los fueros valencianos*. Sagunto, Caja de Ahorros de Sagunto, 1970.

APÈNDIX A

FUR 16 DE LA RÚBRICA *DE SERVITUTIBUS ET AQUA* (Fur xxxv de Jaume I)

«Per Nós i els nostres donem i concedim a perpetuïtat a vosaltres, tots i cadascun dels habitants i pobladors de la ciutat i del regne de València i de tot el seu terme, totes i cadascuna de les séquies, franques i lliures, majors, mitjanes i menors, junt amb les aigües (1) i els conductes d'aigües, i també les aigües de les fonts, excepte la séquia que s'anomena *reial*, la que va a Puçol; i que sempre tingueu aigua i conducte d'aigües d'aquestes séquies i fonts, incessant i contínuament, de dia i de nit, de manera que d'elles pugueu regar i prendre-les sense cap servitud, servici ni tribut, i que prengueu aquelles aigües segons el que antigament és i fou establert en temps dels sarraïns.»

(Font: SIMÓ SANTONJA, V. 1970, 112)

APÈNDIX B

Concessió d'aigües en temps de carestia (1266)

«A la vila de Borriana:

Per Nós i els nostres donem i concedim a vosaltres, honrats homes de Borriana i als vostres a perpetuïtat, que pugueu fer acopi de l'aigua dels assuts de les séquies del Camp de Castelló de Borriana i d'Almassora, en temps de gran necessitat i sequera, sis dies i sis nits qualsevols al mes, per a regar les vostres finques. Així com que heu de regar sempre el mateix dia, amb el coneixement de dos prohombres de Borriana i dos de Castelló, els quals siguen elegits en representació dels homes honrats d'aquells mateixos llocs. Tanmateix, si aquells quatre no pogueren acudir, que homes honrats d'Onda elegisquen dos homes honrats els quals supervisen allò i, el que

aquests diguen, es seguísca i es respecte. I que obriu a aquells assuts un espai de deu pams gràcies al qual obtingueu l'aigua abans esmentada. I, quan tingueu l'aigua esmentada tal com s'ha dit, heu de tancar aquell espai, i tanqueu-lo amb les vostres despeses i expenses. Però, d'altra banda, si torna la sequera i voleu obtenir aquella mateixa aigua, no la tingueu ni la obtingueu.

Datat a Terrassa, set dies abans de les calendes de maig de l'any del Senyor 1266.

Testimonis, Raimon de Montecatenò, Jofre de Rocabertí, Pedro H. de Luna, Pere de Santa Fe, Maimon de Castro Aulino.»

(Font: GARCÍA EDO, V. 1989, 55. Traducció de l'apèndix A i B, Joan Manuel Martínez Peñarroja)

APÈNDIX C

SENTÈNCIA ARBITRAL DE L'ANY 1346

«On Nós Infant en Pere compte de Ribagorza e de las Montanyes de Prades, árbitre e arbitrador e amigable componedor per la universitat de la vila de Castelló e los singulars de aquella e per la universitat de Vilarreal e los singulars de aquella e per la universitat del lloch de Almazora e dels singulars de aquella ó per llurs syndich e procuradors per les dites universitats e açó constituïts de la una part e per la universitat del lloch de Burriana e per llurs syndichs e açó constituïts del altra part comunament elets sobre la qüestió que era entre les dites parts per rahó de la aygua del riu Millars segons que en lo compromís daguen en nos fet pus llargament se compte. Vist e reconegut lo dit compromís en nos fet e lo poder per les dites parts en aquell á nos donat eligen vía de arbitrador e amigable composador en aquelles parts des sus dites e cascuna de aquelles una vegada e moltes, e enteses les rahons per cascuna de les parts devant nos allegades, hagut encara colloqui e tractament ab les dites parts sobre la avinensa del departiment de la dita aygua, e haut consell e cort sobre lo dit contrast ab moltes savies e discretas persones, enteses e expertes en dret e en semblants contractes, volent dit contrast axí de la possessió, lo qual era pendent entre aquelles davant los jutges á assó assignats, com encara de la propietat, la qual entre aquelles se esperava á moure, per aquesta nostra sentensia determinar é donar á aquel fi, arbitrant e entre aquelles amigablement component, pronunciam, Que en temps que sia minua d'aygua en lo dit riu e per rahó de la dita minua se haurá afer entre ells

partisió de aquella aygua; de tota la dita aygua sien feytes sexanta files ó parts iguals al partididor sobirá que es el azut ó damunt lo azut de Vilareal, les quals sexaginta files ó parts iguals sien partides en la forma siguent, Primerament de les dites sexanta files ó parts iguals asignam e ajutgam que haja la vila e universitat de Vilareal quatourdecim files ó parts e enapres, de aquelles dites sexanta files ó parts iguals asignam e ajutgam á la vila e universitat de Castelló quatourdecim files ó parts et mediam. Item de aquelles sexanta files ó parts iguals asignam e ajutgam que haja la vila et universitat de Almazora duodecim files ó parts et mediam, e les remanents decem et novem parts ó files de les dites sexaginta files ó parts iguals asignam et ajutgam á la vila e universitat de Burriana; e axí que si laygua que adonchs descorrera per lo dit riu, bastara á les dites sexaginta files, que sien feytes e partides segons que dessus se compte; en altra manera sino bastaren á sexaginta files, quen sien feitas sexaginta parts iguals e que aquelles sien partides, segons que damunt es declarat, e segons lo dit compte de les dites files e parts sia feyta partició de la dita aygua per tot temps en cas de neccesitat ó minua daygua ó en cas que haja á venir á partició; empero si laygua del dit riu venía á tan gran minua ó fretura, que segons la partisió dessus dita la part que prevendria á la vila Dalmazora no bastara á una fila, quen aquell cas tota laygua del dit riu fos donada á una sequia en axí que la sequia de Vilareal haja tota laygua viginti octo hores continuament, que son un día natural e quatour hores mes. En après la sequia de Castelló haja tota la dita aygua per viginti novem hores continuament, que son un día natural e cinch hores mes. E tantost apres la sequia de Almazora haja tota laygua damunt dita per viginti quinque hores continuament, que son un día natural e una hora. E apres tantost la sequia de Burriana haja tota la dita aygua per triginta octo hores més continuament, que son un día natural e catorze hores més; e axí cascuna universitat haja en lo dit cas tota la dita aygua segons que es particularment declarat dessus. Dehim encara e arbitram, e amicablement component, pronunciam, que en temps que la dita partició se haurá afer qualsevulla de les dites universitats puixa notificar e requerir á les altres universitats ó als jurats de cascuna daquelles si presents serán en la dita vila ó en les dites viles, ó si no á aquelles qui presents serán e copia haber poran. E si los dits jurats noreyen ó copia de aquells haber no porien, quen aquell cas puixen fer la dita notificació ab escritura pública en presencia de quatre ó cinch persones de la vila ó viles; que apres la dita notificació trameten al dit loch de la dita partició dins spay de un dia natural començador apres de la hora de la dita notificació, lo partididor per cascuna de les dites universitats elet ó elegidor que sia present abells á fer la dita partició segons que dessus es declarat. Dehim encara e arbitram e amicablement component, pronunciam que totes sentencies ó altres juhins ordinaris ó extraordinaris, judicialment ó extrajudicialment feytes sobre lo contrast de les dites aygues, així sobre la possessió que ya sia

lliurada ó tenguesen de fet, com sobre la propietat, en quant poguessen obviar á la nostra present pronunciació ó sentència, sien e remanguen nulles e sens ninguna eficacia e valor, ans segons aquesta nostra present sentència e pronunciació se haja daqui avant en per tots temps en les dites coses á fer la dita partició e divisió de la dita aygua e totes les altres coses en la present nostra sentència ordenades, les quals coses hajan atener e observar les dites universitats, els singulars de aquella e llurs succehidors sots la pena en lo dit compromís expresada. E totes les dites coses e cascuna de aquelles contengudes en la dita present sentència ó pronunciació manam esser emologades, loades, confirmades e aprobades en continent per los dits sindichs devant nos presents. E així mateix totes les dites coses per cascuna de les dites universitats sien emologades, loades, confirmades e aprobades dins deu dies primer vinents comptadors apres los dia de la promulgació de la present nostra sentència sots la pena en lo dit compromís expresada ó contenguda. Retenim empero e reservam á nos de espresa voluntad de les parts, qui si alguns dubies occressen sobre la present sentència e pronunciació e algunes coses contengudes en aquella, vel occatione predictorum que aquell puixam declarar e interpretar tota vegada que á nos ben vist será, la cual interpretació haja aquella mateixa força e vigor que ha la present sentència nostra. Data fuit hæc sententia per dictum Inclitum Dominum Infantem Petrum arbitrum et arbitratorem et lecta per me notarium infrascriptum de mandatum ejusdem Domini arbitri et arbitratoris et de voluntate et consensu partium prædictarum quæ ibidem presentes coram dicto Domino Infante videlicet in Domo Fratrum Prædicatorum Civitatis Valentie in madam camera ajusdem Domus ubi dictus Inclitus Dominus Arbitrer et arbitrator hospitabatur die Martii quæ computabatur Tertio décimo kalendas Aprilis anno Domini Millésimo tercentésimo quadragésimo sexto.»

(Font: OBIOL MENERO 1985b, 180-181)

APÈNDIX D

Capítols de l'Escriptura de Concòrdia entre Borriana i Nules del juliol de 1662, sancionada en forma de privilegi pel rei Felip IV.

III

De l'Ull de la Vila i la seua mida.

ITEM: per quant en dita Concordia es capitula que el ull de la Vila de Borriana

estigues sempre corrent en totes les tandes així de Borriana com de Nules y en la dita sentència arbitral es decidí que es redificas dit ull en la dita Real sentència que es reduhis dit ull á un pam y un dit polse orbicular y lo mateis en dita Real promissió de 24 de Octubre de 1656. Perco es estat, concordat dos, abengut y pactat entre dictes parts que lo dit ull que la dita Vila de Borriana estiga sempre perpetuament en totes les tandes de Borriana y Nules, y que se haja de conservar á despenses de dita Vila de Borriana en la forma que esta hui que es tenin un pam y un dit polse en redó.

IV

Del reg dels Alters i les terres que els conformaven.

ITEM: per quant en dita Concordia es capitulá que los alters del terme de Borriana regasen en tanda de Nules lo que fins hui se ha fet y en dites sentencies arbitral y Real sentència y provissions no se ha mudat cosa alguna. Percó es estat, pactat dos, habengut, transegit y concordat per y entre dites Viles que de hui en avantes reguen perpetuament dits alters en tanda de Nules los guals son entre lo ull de Nabosca y ull de Marato les terres de Mosen Felip Granell que son de llargaria 110 cañes á 9 pams per cascuna caña de amplaria 56 cañes que afrontan de un costat camí de Artana de altre costat lo ull de Morato apart damunt la tanda ap davall ab terres de dit Granell marge en my entre el ull de Morato y lo ull de Robellat les terres de don Juan Moles que contenen en si de amplaria 36 cañes que afronten de un costat ab dit ull de altre costat ap ull del Robellat apart damunt ap la tanda y apart daball ab terres de dit Moles ab terres de Juan Granell regadora en mig entre lo ull de Robellat y lo ull de dels Ineus les terres de Vicent Antequera que contenen en si de amplaria 60 cañes que affronten ab dit ull del Robellat de un costat de altre costat ab lo ull del Ineus y camí de Valencia y apart damunt ap la tanda apart daball ab terres de dit Antequera regadora en mig entre lo ull del Ineus y lo ull del Caramit les terres de Geroni Sancho y Barthomeu Albiol que son coes les de Sancho dos cafisades de terra ó alloque es que afronten de un costat ab Camí de Valencia de altre costat ab terres de Barthomeu Albiol apart de davant la tanda y andaball ap camí vell de Valencia y les de Albiol son 7 fanecaes de terra que afronten de un costat ab dit alter de Geroni Sancho de altre costat ab alter de Dorotea Campo apart damunt ap la tanda apart daball ap dit cami vell de Valencia, entre lo ull del Caramit y Portell de Masanar les terres de Dorotea Campo que son una caffisada que afronta ab alter de dit Albiol de un costat de altre costat ap portell de Marsanach apart damunt ap la tanda ap part diball ab dit camí vell de Valencia, entre lo ull de Llombay y lo ull de les monjes les terres de Miguel Soler y Blay Valero que son co es lo de Soler una cafisada olivar que afronta ap part de damunt y de un costat ab alter de Blay Valero y ap portell

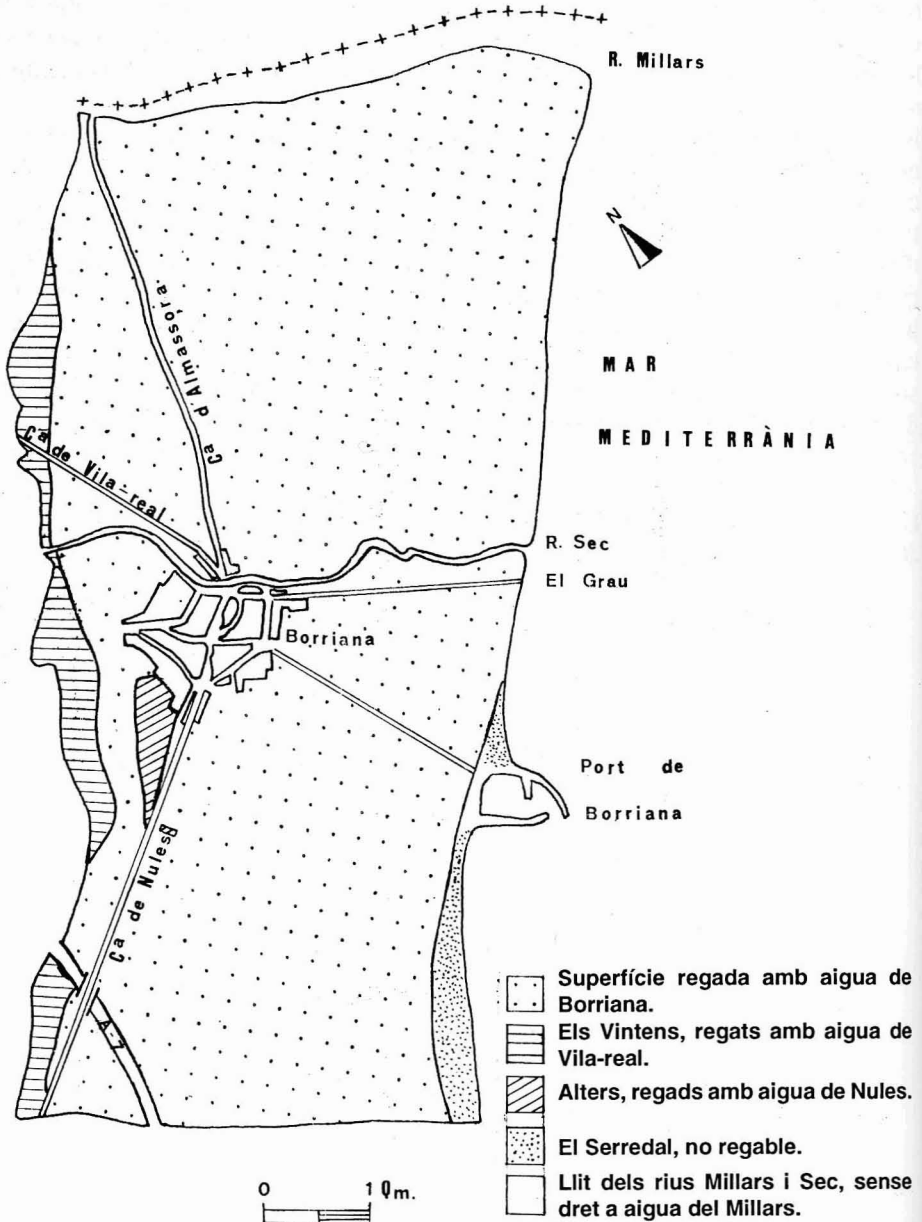

de les Monjes al qual se rega per allí y ap terres de Miguel Gosalbo de Nules y les de Blay Valero son 5 cafisades que afronten de un costat ab dit portell y de alter costat ap lo ull de les Monjes apart damunt ab la tanda apart daball ab alter de dit Miguel Soler y ab terres de dit Gosalbo entre lo ull de les Monjes y lo ull de Fleis les terres de Antoni Ferrer maj que es reguen per lo ull de les Monjes y son dos cafisades que afronten de un costat ab dit ull de les Monjes de altre costat ab terres de dit Ferrer apart damunt ab la tanda apart daball les terres del mateis entre lo ull de Carabona y ull de la Conillera les terres dites la Carabona de la Vila de Nules que son 80 cafisades de terra que afronten de un costat ab lo ull del Fleis de altre costat ab la sequia Mijana que apart damunt ab tanda y apart daball el dit camí vell de Valencia y lo tros de terra que está desde la caseta de la acequia mayor fins lo barranch de la Rapida que son 9 fanecades de terra que possheis Frances Serrulla de que afronten de un costat y apart damunt ab la tanda de altre costat lo barranquet dit de la Rapida Cap del terme de dita Vila y apart daball ab dit camí vell de Valencia y que la tanda de Nules no es puga fer parada en la sequia conforme se ha acostumat fins hui y que á regar dits alters se haja de demanar llissencia al Bayle de Borriana y que regan un regant no puga regar altre com se ha acostumat.

(Font: *Escritura de la Concordia en latín y lemosín, entre las villas de Burriana y Nules*. Impremta Armengot, Castelló 1963, p. 6-9)

APENDIX E

DISTRIBUCIÓ DE LA SUPERFÍCIE DE REG AL TERME DE BORRIANA

NOTES

* L'autor vol expressar el seu agraïment al Sindicat de Regs de Borriana, i molt especialment al seu secretari José Manuel Oliver Capella, per les facilitats donades a l'hora de consultar fonts que apareixen al treball, i aclarir-li dubtes que sorgiren. També és d'agrair l'amabilitat mostrada pels llauradors de Borriana, que explicaren a l'autor algunes particularitats del reg borrianenc.

1. S'anomena partida dels Vintens perquè les terres de Borriana regades amb l'aigua de Vila-real pagaven la vintena part de la seua producció a aquella ciutat, en compensació per l'aigua rebuda.

2. Cavanilles replega el que enteniën els llauradors de l'època, es considerava fila a les 2/3 parts de l'aigua necessària per a moure una roda de molí (1991, 132). López Gómez diu que a Castelló s'accepta que equival a 1500 litres per minut (1957, 313). E. Obiol Menero (1985, 65), es decanta cap a un concepte relatiu que connecta amb una relació temporal, la fila és igual a 2 hores d'aigua. Es pot obtenir aquest valor dividint les 120 hores en què distribueix l'aigua la sentència de 1346, per les 60 files.

3. Per a més detall, vegeu E. Obiol Menero, «L'aprofitament de l'aigua a l'horta del Millars» i la bibliografia allí citada.